

УДК 316.334:37

Н. М. ГОРДІЄНКО

ЯВНІ ТА ЛАТЕНТНІ ФУНКЦІЇ ШКОЛИ-ІНТЕРНАТУ ЯК ВІДКРИТОЇ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ Е. ГІДДЕНСА

У статті проаналізовано явні та латентні функції інтернатних навчальних закладів у контексті теорії Е. Гідденса й пріоритетів інноваційного розвитку школи-інтернату як відкритої соціально-освітньої системи. Запропоновані Е. Гідденсом функції школи як соціального інституту уточнено з урахуванням специфіки інтернатних закладів і доповнено функціями підготовки вихованців до життя в соціумі, їх соціального захисту й корекційно-реабілітаційного супроводу (явні функції), формування конформізму, патерналізму, відтворення маргінальної ментальності та невротизації учнів (латентні функції). Визначено пріоритетні вектори інтеграції освітнього й соціального простору в межах процесу становлення та інноваційного розвитку шкіл-інтернатів як відкритих соціально-освітніх систем.

Ключові слова: *школи-інтернати, функції освіти, явні функції, латентні функції, соціальна диференціація, школа як відкрита система.*

Серед напрямів очікуваного реформування загальної середньої освіти одним із найбільш складних і відповідальних є модернізація роботи інтернатних навчальних закладів, які часто є об'єктом критики з боку ЗМІ, представників влади й громадських активістів. Суть цих звинувачень зводиться зазвичай до невідповідності діяльності шкіл-інтернатів вимогам сучасного життя, динаміці суспільних змін і потребам учнів. Справді, інтернатний навчальний заклад за своєю сутністю є напівзакритою освітньою системою, перебування в якій частково ізолює вихованців від суспільства, зумовлюючи як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивним є те, що вихованці перебувають під опікою держави й постійним доглядом з боку фахівців (учителів, вихователів, лікарів та ін.). Негативний аспект полягає в тому, що закритість школи-інтернату призводить до певного зниження рівня адаптованості випускників до суспільства, нестачі в них досвіду соціальної практики для успішного вирішення актуальних соціалізаційних завдань. Оскільки утруднена соціальна адаптація часто призводить до маргіналізації особистості й трагічної життєвої долі, проблема підвищення ефективності роботи інтернатних навчальних закладів нині перебуває в епіцентрі уваги влади й розглядається як головний чинник їх масштабного реформування [2; 5; 10].

Для розуміння місії навчального закладу як соціально-освітньої системи фундаментальними є дослідження в галузі соціології освіти, проведені Е. Дюркгеймом, Т. Парсонсом, П. Бурдьє, Е. Гідденсом. Аналізу функцій освіти як соціального інституту присвячені праці вітчизняних науковців В. Астахової [1], В. Кременя [7], М. Лукашевича [3], О. Скідіна [9] та ін.

Науковцями розроблено методологічні засади й організаційні механізми становлення та інноваційного розвитку шкіл-інтернатів як відкритих систем, максимально інтегрованих у соціокультурний простір держави.

В. Нечипоренко зазначає, що інноваційний розвиток для спеціального закладу освіти є, з одного боку, умовою подальшого поступу, а з іншого – загрозою розбалансування внутрішньошкільного освітнього простору у випадку перевищення критичної межі інновацій, втрати рівноваги між ними та стабільними алгоритмами роботи. Запобігти таким ризикам можна за умови врахування при розробці та реалізації стратегії діяльності спеціального закладу внутрішніх і зовнішніх детермінант його діяльності. До внутрішніх детермінант належать призначення навчального закладу та усталені підходи до організації його роботи; до зовнішніх – різнопланові чинники макросередовища, головними серед яких є світові тенденції розвитку освіти й науки; особливості соціально-економічного, політичного та культурного розвитку країни; традиції в галузі освітньої діяльності; освітня політика; рівень розвитку психолого-педагогічної науки. Прогнозування впливу цих чинників на траєкторію реалізації місії закладу дає змогу розробити модерну, перспективну стратегію його розвитку, яка відповідає сучасним глобалізаційним викликам і потребам національної освіти [6, с. 10–11].

О. Позднякова на основі аналізу сучасних підходів до проектування виховної системи школи-інтернату доходить висновку, що в контексті нової парадигми відкритих соціально-освітніх систем простежується тенденція формулювання пріоритетних завдань відкритого виховного простору школи-інтернату [8, с. 40]. Отже, у контексті проблеми реформування системи інтернатних навчальних закладів України особливого значення набуває процес становлення та інноваційного розвитку закладів цього типу як відкритих соціально-освітніх систем. Досягнення цієї нової якості можливе лише за умови врахування адміністрацією й педагогами шкіл-інтернатів, а також управліннями вищих рівнів (регіонального та загальнодержавного) явних і латентних функцій шкіл-інтернатів, адже саме функціональна специфіка навчального закладу визначає, насамперед, результати його діяльності.

Мета статті – проаналізувати явні і латентні функції школи-інтернату як відкритої системи в контексті теорії Е. Гідденса.

На можливість наявності латентних функцій певної соціальної системи вперше звернув увагу Р. Мертон, вважаючи, що вивчення неявних, прихованих процесів є актуальним завданням соціології, що важливим аспектом соціологічного пояснення будь-якого явища є розкриття латентних функцій соціальних інститутів і людської діяльності [4, с. 393]. Дійсно, виявлення тих явищ, які існують у прихованій формі й не завжди піддаються чіткому контролю, дає змогу ефективніше реагувати на соціальні процеси, своєчасно виявляти ризики, створювати захисні й корекційні механізми для протидії негативним явищам або актуалізувати переваги прихованих раніше позитивних функцій.

Особливість латентних функцій полягає в тому, що вони виявляються з невизначеною імовірністю, з різною інтенсивністю й вибірково щодо різних людей. Латентний наслідок може бути, а може й не з'явитися залежно від ряду обставин (частіше суб'єктивних, ніж об'єктивних). Латентні наслідки несподівані, тому відповідь на них не завжди своєчасна й адекватна.

Так, абсолютно несподівано частина військовослужбовців СРСР, що воювали в Афганістані, звикли до наркотиків. Або несподівано значна частина воїнів АТО після повернення з фронту розлучилися зі своїми дружинами. Усі ці наслідки мають латентний характер, тому відповідь на них часто запізнюється і є малоефективною через відсутність відповідної профілактики.

Е. Гідденс продовжив розробку теорії явних і латентних функцій соціальної системи, розуміючи під латентними функціями наслідки, небажані або неочікувані для членів соціальної системи, в якій вони виявляються. Учений запропонував класифікацію латентних функцій для школи як соціального інституту (табл. 1).

Таблиця 1

Функції школи як соціального інституту (за Е. Гідденсом [11, с. 454])

Цілі / цінності	Явні функції	Латентні функції
Поширення грамотності (школа як інститут просвітництва)	Збільшення масштабів відтворення та поширення знань	Індустрія знань, економіка освіти
Глобалізація культури (школа як компонент системи масової комунікації)	Освоєння світової культури, розвиток дистанційного навчання	Уніфікація, обмеження локальної ідентичності
Приведення характеру знань у відповідність до суспільних вимог у зв'язку з індустріалізацією, змінами ринку праці (школа як агентство професійної орієнтації та соціальної адаптації)	Перехід до нових технологій навчання, розвиток абстрактних навичок, комп'ютеризація, розвиток економічної свідомості	Диференціація життєвих шансів залежно від стартового потенціалу (відповідно до здібностей і можливостей навчання дитини)
Задоволення потреб у грамотній і дисциплінованій робочій силі (школа як соціокультурний провідник, посередник між родиною та суспільством)	Соціальне нормування	Соціальний контроль, дисциплінування та покарання
Досягнення рівності можливостей (школа як агент соціальної справедливості, гарант прав людини)	Надання рівних можливостей дітям із різних соціальних класів	Соціальна стратифікація (вияв та відтворення соціальної нерівності)
Досягнення гендерної рівності (школа як інститут емансипації та позитивної комунікації між представниками чоловічої та жіночої статі)	Надання рівних можливостей у навчанні хлопцям і дівчатам	Гендерна стратифікація (прояв та відтворення гендерної нерівності)
Культурна репродукція (школа як агент соціалізації)	Виконання офіційного «навчального плану», включаючи аудиторне навчання та позакласні заходи	Реалізація «прихованого навчального плану» – неформальних аспектів навчання й організаційної культури школи
Приведення знань дітей у відповідність до вимог формальної академічної системи	Підготовка дітей до подальшого навчання, засвоєння ускладнених мовних кодів	Культурна стандартизація здібностей і навичок, стигматизація меншостей

Виділені Е. Гідденсом функції реалізуються всіма навчальними закладами, незалежно від їхнього типу, проте з різною мірою ефективності та різними акцентами на тих чи інших функціях. Це характерно й для шкіл-інтернатів, призначення яких і контингент учнів зумовлюють відповідну функціональну спеціалізацію.

Так, першою метою/цінністю в наведеній класифікації є «Поширення знань», а відповідною латентною функцією – індустрія знань, яка, за Е. Гідденсом, означає переведення освіти на ринкові відносини, надання їй масового, стандартизованого характеру, подібно до індустрії. Це призводить до зниження якості освіти й позбавлення її унікальності, своєрідності. Більшість людей здобуває однакову, стандартну освіту, що певною мірою обмежує їх індивідуальність. Масове індустріальне виробництво й масова індустрія знань характерні для епохи модерну. Постмодерну ж властива тенденція індивідуалізації освіти за рахунок її неінституціалізованих форм (використання можливостей інформаційної мережі «Інтернет», онлайн-курсів тощо), посилення індивідуального підходу та спеціалізації освіти.

Проте школам-інтернатам більш властиве якраз прагнення дати дітям стандартну освіту для того, щоб вони могли краще адаптуватися до масового суспільства. Якщо для звичайних шкіл індустрію знань можна розглядати як небажаний латентний наслідок, то для інтернатних навчальних закладів це бажаний наслідок, тому що вони, як правило, не мають великих амбіцій і орієнтуються на середньостатистичний рівень досягнень випускників. Лише окремі школи-інтернати, контингент яких становлять обдаровані діти, забезпечують поглиблену освіту, яка дає змогу випускникам вступати до престижних ВНЗ. Прикладом такої школи-інтернату, зорієнтованої на парадигму освітнього постмодерну, є Січовий колегіум (м. Запоріжжя).

Наступною метою/цінністю в класифікації Е. Гідденса є «Глобалізація культури» з явною функцією освоєння світової культури та розвитку дистанційного навчання. Для шкіл-інтернатів ця функція є надзвичайно важливою, оскільки відображає один з пріоритетних напрямів модернізації закладів цього типу. Розробка освітніх програм і технологій, що дадуть змогу школам-інтернатам інтегруватися в систему масової комунікації в контексті глобалізації культури, є важливим завданням навчально-методичної роботи в цих закладах. Ідеться про розширення ролі інформаційної мережі «Інтернет» у навчальному процесі, імплементацію інноваційного досвіду розвинених країн щодо використання інформаційних освітніх технологій.

Латентна функція цієї мети (уніфікація, обмеження локальної ідентичності особистості) для шкіл-інтернатів не видається небезпечною. Локальна ідентичність в учнів формується завдяки традиційності, певній провінційності освітніх технологій, характерних для закладів цього типу. Разом із тим окремі школи-інтернати для художньо обдарованих дітей формують у них локальну ідентичність за рахунок творчої діяльності. Прикладом такого закладу в Запорізькій області є Малобілозерська обласна гімна-

зія інтернатного типу «Дивосвіт», яка залучає учнів до вивчення джерел української художньої культури та опанування регіональних традицій гончарного мистецтва.

Наступній меті/цінності (приведення системи знань у відповідність до суспільних вимог) відповідає така явна функція, як перехід до нових технологій навчання, розвиток абстрактних навичок, комп'ютеризація, розвиток економічної свідомості, і така латентна функція, як диференціація життєвих шансів залежно від стартового потенціалу. Для школи-інтернату ця латентна функція дуже важлива, оскільки стартовий потенціал випускників суттєво залежить від типу навчального закладу (інтернат для обдарованих дітей, для дітей-сиріт або для дітей з обмеженими можливостями). На жаль, упровадження нових навчальних технологій, комп'ютеризація та модернізація змісту освіти відповідно до нових запитів суспільства найпізніше здійснюються в інтернатних навчальних закладах (за винятком шкіл-інтернатів для обдарованих дітей). Хоча благодійні фонди (наприклад, фонд Святослава Вакарчука «Люди майбутнього», фонд Віктора Пінчука та ін.) допомагають укомплектувати школи-інтернати сучасною комп'ютерною технікою, загалом заклади цього типу мають менше можливостей відповідати потребам суспільства, що зростають, і тому їхні випускники опиняються в нерівному становищі порівняно з випускниками звичайних шкіл.

На нашу думку, виділені Е. Гідденсом функції школи повинні бути доповнені для школи-інтернату як особливої інституції з реабілітаційно-корекційними завданнями, специфічними функціями за такими цілями/цінностями:

1. Приведення ментальності вихованців у відповідність до вимог суспільства. Явна функція – підготовка вихованців до життя в соціумі, латентна – формування конформізму.

2. Досягнення соціальної рівності та соціальної справедливості. Явна функція – це соціальний захист дітей, латентна – формування патерналізму й ослаблення особистої відповідальності.

3. Усебічний розвиток і реалізація прав особистості. Явна функція – корекційно-реабілітаційний супровід фізично ослаблених та соціально незахищених дітей, латентна – відтворення маргінальної ментальності й невротизація особистості у випадку, якщо вона починає усвідомлювати неможливість самореалізації на рівні здорової або фізично повноцінної людини. Доти, поки певні обмежені можливості дитини не акцентуються, вона не зосереджується на своїй неповноцінності. Це «комплекс Іоланти» – незрячої дівчини, яка не знала, що таке світло, і тому не відчувала потреби в ньому. Але коли Іоланта дізналася про свою сліпоту, то стала від цього страждати. Тож акцент у ставленні до дитини як до інваліда або соціально неблагополучної особи посилює в неї комплекс неповноцінності, що є ла-

тентною функцією інтернатних закладів за метою/цінністю забезпечення всебічного розвитку учнів.

Урахування управлінцями й педагогами шкіл-інтернатів зазначених явних і латентних функцій дасть змогу забезпечити становлення та інноваційний розвиток закладів цього типу як відкритих соціально-освітніх систем з урахуванням їхньої функціональної специфіки. Успішна реалізація моделі школи-інтернату як відкритої системи можлива за умови інтеграції освітнього й соціального простору, що може здійснюватися за такими векторами:

1. Вектор соціальної відповідальності. Інтернат шукає в соціальному просторі організацію, яка готова включити його у сферу своєї соціальної відповідальності, надаючи майданчик для програм соціальної освіти й соціального навчання. Такою організацією може бути загальноосвітній або вищий навчальний заклад, музей, філармонія, молодіжний центр, громадська організація, армійський підрозділ або інша структура, яка може слугувати базою соціального включення.

2. Вектор соціальної та природної екологізації простору. Слідуючи цьому вектору, школа-інтернат розвиває діяльність з екологізації прилеглої території, середовища проживання вихованців. Прикладом такої діяльності є дендропарк, заснований Хортицькою національною навчально-реабілітаційною академією у 2016 р. на острові Хортиця. У розвитку дендропарку активну участь взяли учні й педагоги загальноосвітньої санаторної школи-інтернату I–III ст., яка є структурним підрозділом Хортицької національної академії.

3. Вектор волонтерської діяльності, яка може включати військову й соціальну складові, тобто надання посильної допомоги воїнам АТО, переселенцям і соціально депресивним верствам соціуму, дітям з обмеженими можливостями здоров'я тощо.

4. Вектор глобалізації та інформатизації передбачає активне включення вихованців у соціальні мережі з акцентуванням соціально-освітньої тематики мережевого спілкування, їх залучення до наповнення інтернет-сайту школи-інтернату, налагодження зв'язків закладу з близьким та віддаленим соціальним середовищем.

5. Вектор участі в соціокультурному житті регіону може реалізуватися через участь у спортивних, мистецьких, громадських та інших заходах.

Урахування зазначених векторів у стратегії й програмі розвитку інтернатного закладу дасть змогу забезпечити нову якість його діяльності – як відкритої соціально-освітньої системи, що відповідає сучасним глобалізаційним викликам і потребам національної освіти.

Висновки. Таким чином, успішне реформування шкіл-інтернатів, їх інноваційний розвиток як відкритих соціально-освітніх систем можливі лише за умови врахування менеджерами освіти та педагогами не тільки явних, а й латентних функцій навчальних закладів цього типу, які виявляються з невизначеною ймовірністю, з різною інтенсивністю та вибірково щодо різних вихованців, проте суттєво визначають кінцеві результати під-

готовки випускника закладу. Виділені Е. Гідденсом явні й латентні функції школи реалізуються в інтернатних закладах з певною специфікою, зумовленою їхнім призначенням (соціальною місією) і контингентом учнів. Ці передумови також визначають значущість інших функцій, не врахованих Е. Гідденсом у запропонованій ним класифікації, а саме: функцій підготовки вихованців до життя в соціумі, їх соціального захисту й корекційно-реабілітаційного супроводу (явні функції), формування конформізму, патерналізму, відтворення маргінальної ментальності та невротизації учнів (латентні функції). Успішна реалізація моделі школи-інтернату як відкритої системи також передбачає інтеграцію освітнього та соціального простору, що може здійснюватися за векторами соціальної відповідальності, волонтерської діяльності, соціальної й природної екологізації простору, глобалізації та інформатизації, участі закладу в соціокультурному житті регіону.

Список використаної літератури

1. Астахова В. И. Курс лекций по социологии образования : учеб. пособие для студентов вузов. Харьков, 2009. 464 с.
2. Відбулось перше засідання робочої групи з реформування інтернатних закладів. Президент України Петро Порошенко. Офіційне інтернет-представництво. URL: <http://www.president.gov.ua/news/vidbulos-pershe-zasidannya-robochoyi-grupi-z-reformuvannya-i-36701>.
3. Лукашевич Н. П., Солодков В. Т. Социология образования : конспект лекций. Киев, 1997. 224 с.
4. Мертон Р. К. Явные и латентные функции. Тексты. Американская социологическая мысль / под ред. В. И. Добренкова. Москва, 1996. 427 с.
5. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. Міністерство соціальної політики України. Офіційний веб-портал. URL: <http://www.msp.gov.ua/timeline/Reformuvannya-instituciynogo-doglyadu-ditey.html>.
6. Нечипоренко В. В. Теоретичні і методичні засади навчально-реабілітаційної діяльності спеціального закладу як відкритої соціально-освітньої системи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2013. 44 с.
7. Освіта України : Інформаційно-аналітичний огляд / під заг. ред. В. Г. Кременя. Київ, 2001. 224 с.
8. Позднякова О. Виховна система школи-інтернату як освітній феномен. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. 2016. № 2 (17). С. 37–41.
9. Скін О. Л., Гавриленко І. М. Соціологія освіти : навч. посібник. Запоріжжя, 1998. 256 с.
10. Уповноважений Президента з прав дитини взяв участь у презентації бачення деінституціалізації догляду дітей в Україні. Президент України Петро Порошенко. Офіційне інтернет-представництво. URL: <http://www.president.gov.ua/news/upovnovazhenij-prezidenta-z-prav-ditini-vzyav-uchast-u-preze-37387>.
11. Giddens A. Sociology. Cambridge, Oxford, 1993. 511 p.

Стаття надійшла до редакції 20.07.2017.

Гордиенко Н. Н. Явные и латентные функции школы-интерната как открытой системы в контексте теории Э. Гидденса

В статье анализируются явные и латентные функции интернатных учебных заведений в контексте теории Э. Гидденса и приоритетов инновационного развития

школы-интерната как открытой социально-образовательной системы. Предложенные Э. Гидденсом функции школы как социального института уточнены с учетом специфики интернатных заведений и дополнены функциями подготовки воспитанников к жизни в социуме, их социальной защиты и коррекционно-реабилитационного сопровождения (явные функции), формирования конформизма, патернализма, воспроизведения маргинальной ментальности и невротизации учащихся (латентные функции). Определены приоритетные векторы интеграции образовательного и социального пространства в рамках процесса становления и инновационного развития школ-интернатов как открытых социально-образовательных систем.

Ключевые слова: школы-интернаты, функции образования, явные функции, латентные функции, социальная дифференциация, школа как открытая система.

Gordienko N. Explicit and Latent Functions of the Boarding Schools in the Context of A. Giddens's Theory

The article analyzes the explicit and latent functions of the boarding schools in the context of A. Giddens's theory and the priorities of the innovative development of the boarding school as an open socio-educational system. The functions of the school as a social institute proposed by E. Giddens are specified taking into account the specifics of residential institutions. It has been shown that the latent function of the knowledge industry, the mass and standardized nature of education, which is undesirable for the ordinary school, is quite acceptable for boarding schools, since they tend not to have high ambitions and are oriented towards the average level of achievements of graduates. The latent function of unification and limitation of the local identity of the individual for boarding schools is also not dangerous, since the local identity in students is formed at the expense of the traditional, certain provinciality of educational technologies characteristic of institutions of this type. Of particular importance for boarding schools is the latent function of differentiation of life chances, which determine the starting potential of graduates.

The proposed classification by A. Giddens of the functions of the school as a social institution is supplemented by the functions inherent in modern residential institutions, namely, the functions of preparing pupils for life in society, their social protection and correctional and rehabilitation support (explicit functions), the formation of conformism, paternalism, reproduction of marginal mentality and neuroticization of students (latent functions).

Priority vectors of integration of educational and social space within the framework of the process of formation and innovative development of boarding schools type as open social and educational systems are determined. The social responsibility vector involves finding a boarding school in the social space of an organization that is ready to include it in its social responsibility, providing a platform for social education and social education programs. Such an organization may be a general education institution or a higher educational institution, a museum, a philharmonic society, a youth center, a public organization, an army unit, etc. The vector of social and environmental ecologization of space can be realized through activities on environmentalization of adjacent territory, environment of pupils' living. A vector of volunteer activity, which can include a military and social component, that is, provision of relief to soldiers, migrants and socially depressed sections of society, children with disabilities, etc. The vector of globalization and informatization involves the active inclusion of pupils in social networks with the emphasis on the social and educational topics of network communication, their involvement in filling the Internet-site of the boarding school, establishing connections with the close and remote social environment. The vector of participation in the socio-cultural life of the region can be realized through the participation of the boarding school in sports, arts, public and other events.

Key words: boarding schools, education functions, explicit functions, latent functions, social differentiation, school as an open system.